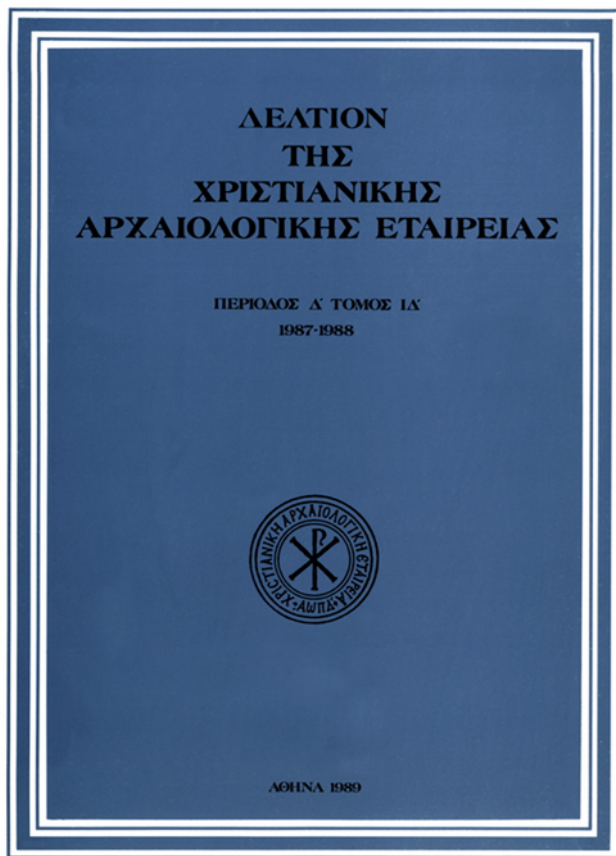

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 14 (1989)

Δελτίον ΧΑΕ 14 (1987-1988), Περίοδος Δ'

Αγία Παρασκευή του Δράκου

Παναγιώτης Λ. ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΣ

doi: [10.12681/dchae.1006](https://doi.org/10.12681/dchae.1006)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΣ Π. Λ. (1989). Αγία Παρασκευή του Δράκου. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 14, 49–60. <https://doi.org/10.12681/dchae.1006>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Αγία Παρασκευή του Δράκου

Παναγιώτης ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΣ

Δελτίον ΧΑΕ 14 (1987-1988), Περίοδος Δ' • Σελ. 49-60

ΑΘΗΝΑ 1989

ΑΓΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΔΡΑΚΟΥ

Του Σωτήρη
και της Ἀλίκης Δάκαρη

Σκαρφαλωμένη στην βραχώδη δυτική πλαγιά της Γκερπερίνας —του νοτιότερου πρόβουνου του Ξεροβουνιού—, σε απόσταση 20' πάνω από τον συνοικισμό Ἀμπέλια της κοινότητας Ἀμμοτόπου¹, ἡ Ἁγία Παρασκευή του Δράκου ξέφυγε μέχρι τώρα τήν προσοχή τῶν ἐρευνητῶν². Τό ὄνομά της τό ὀφείλει σέ θρύλο, σχετικό μέ τήν μεγάλη σπηλιά μπροστά στην ὁποία εἶναι κτισμένη³.

Ἡ Ἁγία Παρασκευή ἀποτελεῖται ἀπό κυρίως ναό σχήματος ἐλευθέρου σταυροῦ καί ἀπό τετράγωνο νάρθηκα, ἰσοπλατῆ πρός τό δυτικό σκέλος (Εἰκ. 1-2). Ὁ ναός καί ὁ νάρθηκας εἶναι σύγχρονοι, ὅπως δείχνει ἡ ἔλλειψη ἀρμού στην τοιχοποιία (Εἰκ. 5). Μεταξύ τους μεσολαβεῖ τοῖχος, ὅπου ἀνοίγεται τοξωτή δίοδος πλ. 1,30 μ. Στόν ἀνατολικό τοῖχο τῆς κατά μήκος κεραίας ἐξέχει καμπύλη ἀψίδα. Ὅπως συχνά συμβαίνει στην βυζαντινὴ ναοδομία, τό κτίριο εἶναι παράγωνο καί ἡ ἀψίδα δέν σχηματίζει ἡμικύκλιο, ἀλλά τμήμα ἀκανονίστου κύκλου. Οἱ διαστάσεις τοῦ μνημείου εἶναι 10,85×6,70 μ. Τέσσερις ἀνισοῦσες κόγχες, πού δέν φθάνουν μέχρι τό δάπεδο, ἀνοίγονται ἐσωτερικά στό πάχος τῆς ἐγκαρσίας κεραίας τοῦ σταυροῦ —δύο στόν ἀνατολικό τοῖχο τῆς καί δύο στόν δυτικό— (Εἰκ. 1, 3). Οἱ κεραίες τοῦ σταυροῦ καλύπτονται μέ ἡμικυλινδρικές καμάρες, στην διασταύρωση τῶν ὁποίων ὑψώνεται τροῦλλος μέ κυλινδρική σφενδόνη (Εἰκ. 4, 6). Ἡ μετάβαση ἀπό τίς καμάρες στόν τροῦλλο γίνεται μέ σφαιρικά τρίγωνα, στην βάση τῶν ὁποίων εἶναι πακτωμένα ἡχητικά ἀγγεῖα (Εἰκ. 11-15). Ἀντίθετα μέ ὅ,τι συμβαίνει συνήθως, ὁ τροῦλλος δέν πατάει σέ βάση πού νά ἀντιστοιχεῖ στά λοφία. Ὁ νάρθηκας καλύπτεται ἀπό φουρνικό, ὅπου ἔχουν διαμορφωθεῖ ὑποτυπώδεις διέδρες νευρώσεις, πού ξεκινοῦν ἀπό τίς γωνίες καί διασταυρώνονται στην κορυφή. Ἡ μετάβαση ἀπό τό τετράγωνο στην σφαιρική ἐπιφάνεια γίνεται ἐδῶ χωρίς τήν μεσολάβηση λοφίων (Εἰκ. 2, 12, 15).

Ἡ στέγη τοῦ τροῦλλου εἶναι κωνική, ἐνῶ τό ἀνατολικό, τό βόρειο καί τό νότιο σκέλος τοῦ σταυροῦ καί ὁ νάρθηκας ἔχουν δικλινῆ στέγη (Εἰκ. 4-6, 8, 9). Στό δυτικό σκέλος ἡ στέγη εἶναι τρικλινῆς μέ ἀπεστρωγυλευμένες ἀκμές (Εἰκ. 7).

Θύρες ὑπάρχουν στην βόρεια καί τήν νότια πλευρά τῆς ἐγκαρσίας κεραίας καί στην δυτική, βόρεια καί νότια πλευρά τοῦ νάρθηκα. Σήμερα εἶναι ὅλες τειχισμένες, ἐκτός ἀπό τήν βόρεια θύρα τοῦ νάρθηκα.

Τό ἐσωτερικό φωτιζόταν ἀπό τέσσερα παράθυρα στόν τροῦλλο, τοποθετημένα στους ἄξονες τοῦ κτιρίου, ἕνα στην ἀψίδα καί δύο στόν βόρειο καί νότιο τοῖχο τῆς ἐγκαρσίας κεραίας. Τά παράθυρα τοῦ τροῦλλου καί τῆς ἀψίδας εἶναι μονόλοβα, ἐνῶ τῆς ἐγκαρσίας κεραίας δίλοβα, μέ τούς λοβούς ἐλευθέρους. Στό ἀέτωμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ νάρθηκα ὑπάρχει τυφλό δίλοβο παράθυρο⁴ (Εἰκ. 9).

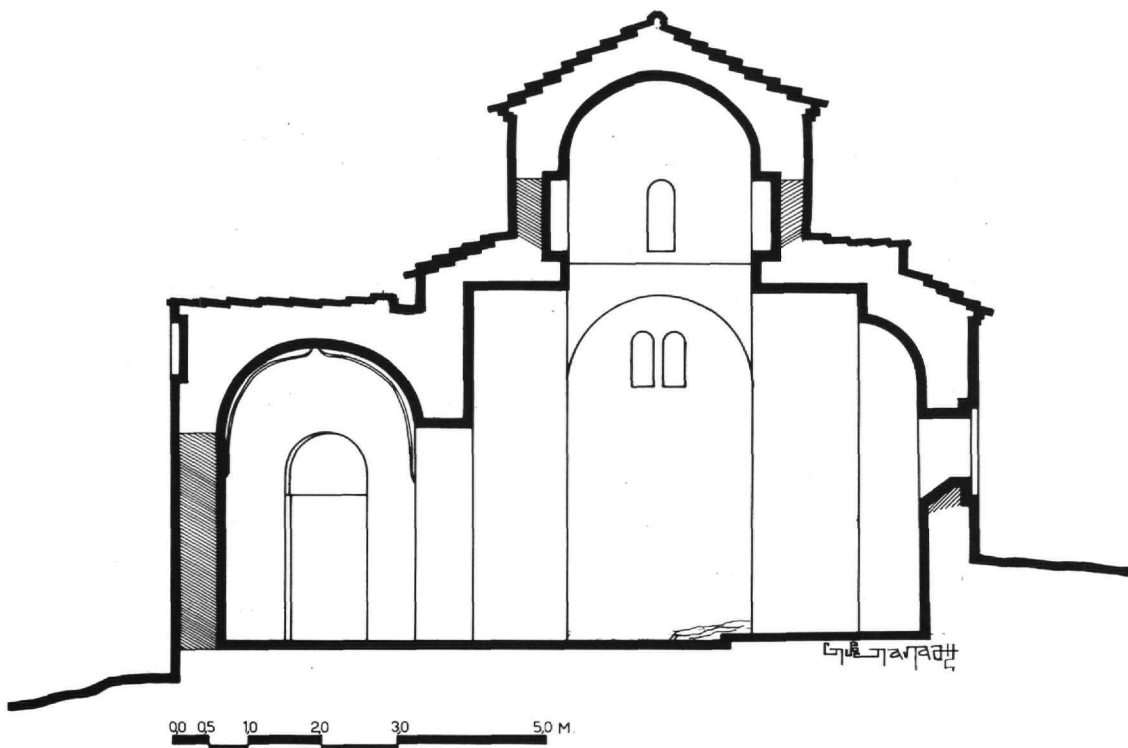
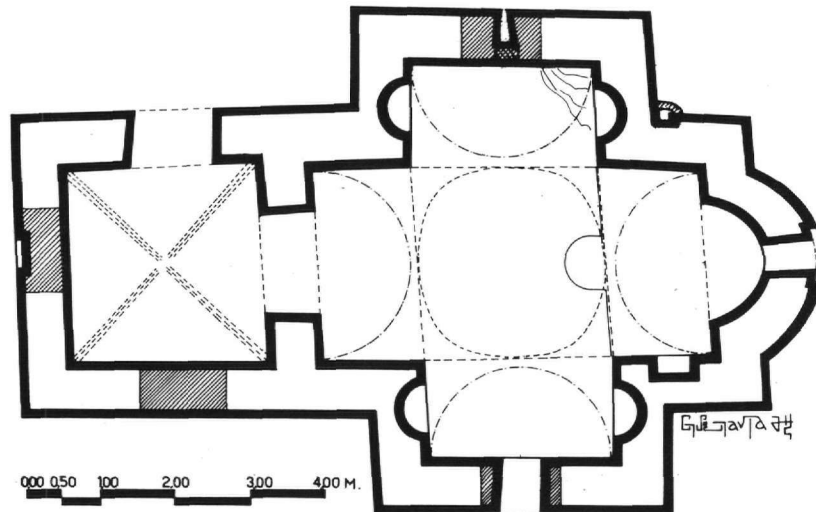
Τό μνημεῖο εἶναι κτισμένο μέ ἀμελέστατα λαξευμένους ἐπιμήκεις ἀσβεστολίθους, πού εἶναι τοποθετημένοι σέ ἀκανόνιστες ὀριζόντιες στρώσεις. Σπάνια πα-

1. Τά Ἀμπέλια, πού ἀπέχουν 11 χλμ. ΒΒΔ. τῆς Ἄρτας καί 6 χλμ. Α. τῆς Φιλιππιάδας, ἰδρύθηκαν γύρω στό 1950 ἀπό κατοίκους τοῦ Ἀμμοτόπου (πρ. Κομτζιάδων ἢ Κουμζιάδων), χωριοῦ πού βρίσκεται 4 χλμ. βορειότερα καί πού εἶναι γνωστό γιά τήν ἀρχαία τειχισμένη πόλη πού διασώζει. Τά Ἀμπέλια ἦταν ἀρχικά γνωστά ὡς Νέο Χωριό, γι' αὐτό καί ἔχομε ἀναφέρει παλαιότερα ἀπό παραδρομή ὅτι ἡ Ἁγία Παρασκευή βρίσκεται στό Νεοχώριον Ἄρτης· βλ. Π. Α. Βοκοτοπούλου, Ἡ ἐκκλησιαστική ἀρχιτεκτονική εἰς τήν Δυτικήν Στερεάν Ἑλλάδα καί τήν Ἠπειρον ἀπό τοῦ τέλους τοῦ 7ου μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 10ου αἰῶνος, Θεσσαλονίκη 1975 (ἐφεξῆς Βοκοτοπούλου, Ἀρχιτεκτονική), σ. 107 σημ. 7, 209.

2. Τήν ἀναφέρει ὁ Σεραφεῖμ Ξενόπουλος στό Δοκίμιον ἱστορικής τινος περιλήψεως τῆς ἀρχαίας καί ἐγκρίτου ἡπειρωτικῆς πόλεως Ἄρτης..., ἐκδ. Γιάννη Τσοῦτσινου, Ἄρτα 1962, σ. 55 καί 145, χωρίς νά υποπευθεῖται ὅτι ἀνάγεται στην βυζαντινὴ περίοδο.

3. Βλ. σχετικά Δ. Β. Οἰκονομίδου, Ἡ Ἁγία Παρασκευή εἰς τόν βίον τοῦ ἐλληνικοῦ καί τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ, ΕΛΑ 9-10 (1955-1957), σ. 72. Εὐχαριστῶ τήν κυρία Αἰκ. Καμηλάκη, πού μοῦ ὑπέδειξε τό ἄρθρο αὐτό.

4. Τά παράθυρα τοῦ τροῦλλου καί τοῦ Β. σκέλους εἶναι σήμερα φραγμένα, ἐνῶ στό Ν. σκέλος, ὅπου σώζεται μόνο ὁ Δ. σταθμός τοῦ παραθύρου, διαμορφώθηκε ὀρθογώνιο ἀνοιγμα. Φραγμένο εἶναι καί τό κατώτερο τμήμα τοῦ παραθύρου τῆς ἀψίδας. Τό παράθυρο τοῦ νάρθηκα ἦταν ἀπό τήν ἀρχή τυφλό (πρβλ. Εἰκ. 2) καί κατασκευάστηκε προφανῶς γιά λόγους συμμετρίας πρός τά παράθυρα τῶν ἀετωμάτων τῆς ἐγκαρσίας κεραίας, ἐκτός βέβαια ἂν ἡ σημερινή ὀροφή τοῦ νάρθηκα εἶναι μεταγενέστερη καί ἀντικατέστησε κατά μήκος καμάρα ἢ σταυροθόλιο.

ρεμβάλλονται στους αρμούς κομμάτια τούβλων (Εικ. 4-7, 9). Μέρος του ανωτέρου τμήματος της τοιχοποιίας έχει ανακατασκευασθεί⁵. Οί τοίχοι έχουν πάχος 0,75 μ. Σέ όρισμένα σημεία του κυρίως ναού τό πάχος φθάνει τά 0,85 μ. Στους θόλους χρησιμοποιήθηκαν πλακοειδείς λίθοι καί λίγα τούβλα (Εικ. 11-12). Τά μέτωπα τών καμαρών, τό τεταρτοσφαίριο τής άψίδας καί τά λοφία του τρούλλου είναι κατασκευασμένα αποκλειστικά μέ πλίνθους. Στά μέτωπα τά τούβλα δέν είναι τοποθετημένα άκτινωτά, αλλά μέ μεγάλη κλίση (Εικ. 13-14). Ή χρήση τούβλων σέ μερικά μόνο σημεία τών θόλων όφείλεται πιθανότατα στό ότι οί κτίστες δέν είχαν άρκετά διαθέσιμα.

Τά ανοίγματα είναι όλα τοξωτά. Τά τόξα είναι κτισμένα μέ τούβλα πάχους 0,035 μ. περίπου. Οί σταθμοί τών θυρών είναι κατασκευασμένοι μέ κοινή τοιχοποιία: στά παράθυρα αντίθέτως τό πλίνθινο πλαίσιο κατεβαίνει μέχρι τήν ποδιά, έξαιρουμένου του παραθύρου του ιερού όπου σταματά 0,28 μ. πάνω από τήν ποδιά (Εικ. 10).

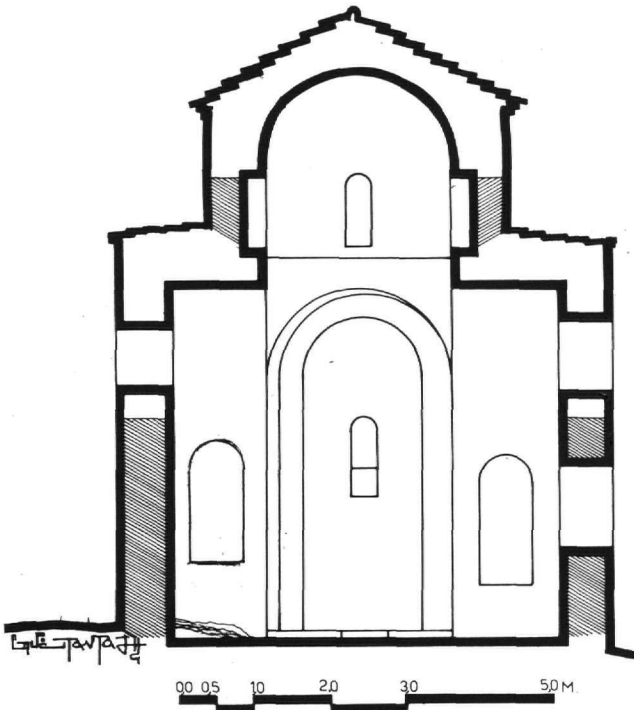
Ή στέγη είναι σκεπασμένη μέ πλάκες. Τό σημερινό γείσο, από λευκούς πλακοειδείς λίθους, αντικατέστησε ίσως άλλο, πλίνθινο όδοντωτό.

Στά δίλοβα παράθυρα, περιλαμβανομένου του ψευδο-παραθύρου του νάρθηκα, οί λοβεί χωρίζονται από

πλίνθινο πεσίσκο⁶ καί πλαισιώνονται από τεταρτοκυκλικά άψιδώματα⁷. Τά τόξα τους είναι ελεύθερα. Τά πλίνθινα πλαίσια είναι διπλά στό παράθυρο τής άψίδας καί στά άψιδώματα που περιβάλλουν τά δίλοβα παράθυρα. Πλίνθινες όδοντωτές ταινίες περιβάλλουν τά παράθυρα του τρούλλου καί τό τόξο τής δυτικής θύρας, ενώ τά άλλα πλίνθινα πλαίσια περιγράφονται από μονή σειρά τούβλων. Ήριζόντια όδοντωτή ταινία, που σώζεται στό νότιο τμήμα του τρούλλου, στό ύψος τών τόξων τών παραθύρων, άπλωνόταν πιθανότατα άρχικά σ' όλόκληρο τό τύμπανο⁸. Ήλλη ταινία, που σώζεται σήμερα τμηματικά στην έγκάρσια κεραία καί στό δυτικό σκέλος, στό ύψος τής ποδιάς τών διλόβων παραθύρων, έξωνε ίσως άρχικά όλόκληρο τό μνημείο, εκτός από τό ανατολικό σκέλος.

Οί επιφάνειες τών τοίχων είναι έσωτερικά καί έξωτερικά επίπεδες: δέν υπάρχουν εδώ οί κοσμητες που τονίζουν σέ άλλα μνημεία τήν γένεση τών θόλων στό έσωτερικό καί διαρθρώνουν τίς όψεις στό έξωτερικό. Στην γωνία μεταξύ ανατολικού καί βορείου σκέλους έχει λαξευθεί κάθετη έγκοπή όρθογωνίας διατομής, όπου τοποθετήθηκαν πήλινοι σωλήνες, που οδηγούν τό νερό τής στέγης σέ δεξαμενή μέσα στην γειτονική σπηλιά (Εικ. 1). Ήξωτερικά οί σωλήνες καλύπτονται από κτιστό τεταρτοκυκλικό πεσό. Ή κατασκευή αυτή είναι πιθανώς σύγχρονη μέ τόν ναό. Τό δάπεδο είναι στρωμένο μέ σκυρόδεμα: τό άρχικό δέν σώζεται. Οί κάθετοι τοίχοι του κυρίως ναού είναι έσωτερικά επιχρισμένοι. Τοιχογραφίες δέν διακρίνονται.

Ή Ήγία Παρασκευή του Δράκου άνήκει στον τύπο του ελεύθερου σταυρού μέ τρούλλο, που γνώρισε κατά

5. Έχουν ξανακτισθεί τό ΒΑ. τμήμα του τρούλλου, τό άνωτερο τμήμα του άετώματος του Β. σκέλους — όπου σώζονται μόνο ο Δ. λοβός του παραθύρου καί μικρό τμήμα του Δ. τεταρτοκυκλικού άψιδώματος—, τό Α. τμήμα του Ν. τοίχου του Ν. σκέλους, από ύψους 2 μ. καί άνω, καί τό άνωτερο τμήμα τών τοίχων σέ πολλά σημεία. Τό ύψος του Δ. άετώματος έχει ελαφρώς μειωθεί.

6. Σώζονται σήμερα ο πεσίσκος του τυφλού παραθύρου τής προσόψεως (Εικ. 9) καί, έσωτερικά μόνο, ο πεσίσκος του παραθύρου του Β. σκέλους (Εικ. 14).

7. Στά δίλοβα παράθυρα του Β. σκέλους καί του νάρθηκα σώζεται μικρό μόνο τμήμα τών τεταρτοκυκλικών άψιδώματων (Εικ. 8-9), ενώ στό νότιο σκέλος διατηρείται όλόκληρο τό Δ. άψιδώμα (Εικ. 5).

8. Στο Β. τμήμα του τρούλλου μεγάλο μέρος τής τοιχοποιίας είναι έπισκευασμένο ή επιχρισμένο.

Εικ. 1. Ήμπελία Ήρτης. Ήγία Παρασκευή του Δράκου. Κάτοψη (σχέδιο Σπ. Πανταζή).

Εικ. 2. Ήμπελία Ήρτης. Ήγία Παρασκευή του Δράκου. Τομή κατά μήκος (σχέδιο Σπ. Πανταζή).

Εικ. 3. Ήμπελία Ήρτης. Ήγία Παρασκευή του Δράκου. Τομή κατά πλάτος (σχέδιο Σπ. Πανταζή).

τήν μέση καί τήν ύστερα βυζαντινή περίοδο περιορισμένη διάδοση στήν Ἠπειρο καί τήν Δυτική Στερεά Ἑλλάδα⁹. Σέ ὀρισμένους ἀπό τούς ναούς αὐτοῦ τοῦ τύπου ἀνοίγονται κόγχες στόν ἀνατολικό τοῖχο τῆς ἐγκαρσίας κεραίας¹⁰, ἐνῶ σέ ἕναν ἄλλο ὑπάρχουν μόνο στόν δυτικό τοῖχο¹¹. Ἡ Ἁγία Παρασκευή ἀποτελεῖ μοναδικό, ἄν δέν ἀπατῶμαι, παράδειγμα, ὅπου τέτοιες κόγχες ὑπάρχουν τόσο στόν ἀνατολικό ὅσο καί στόν δυτικό τοῖχο τῆς ἐγκαρσίας κεραίας. Ἡ διάταξη αὐτή ἐπιβεβαιώνει τήν ἄποψη μου, ὅτι οἱ κόγχες αὐτές δέν ἐχρησίμευαν, ὅπως εἶχε ὑποστηριχθεῖ παλιότερα, ὡς πρόθεση καί διακονικό ἢ γιά τήν τέλεση χωριστῆς λειτουργίας σέ περιοχές μέ μεικτό ἀπό πλευρᾶς δόγματος πληθυσμό, ἀλλά εἶχαν διακοσμητικό χαρακτήρα¹².

Τό κυλινδρικό σχῆμα τοῦ τρούλλου καί ἡ κωνική του στέγη προσιδιάζουν σέ μνημεῖα τῆς πρώτης χιλιετίας· ἡ κυλινδρική σφενδόνη ἀπαντᾷ ὅμως καί ἀργότερα, ἰδίως σέ δευτερευούσης σημασίας ναούς¹³. Οἱ τρούλλοι χωρίς βάση πού νά ἀντιστοιχεῖ στά λοφία εἶναι ἀρκετά σπάνιοι. Συναντῶνται σέ ναούς πού ἀπέχουν μεταξύ τους τοπικά καί χρονικά¹⁴. Ἀσυνήθιστη εἶναι ἐπίσης ἡ κάλυψη τοῦ νάρθηκα μέ φουρνικό· ἀπαντᾷ στόν Ἀσώματο τῆς Πεντέλης¹⁵. Σέ μεγαλύτερων διαστάσεων ναούς καλύπτεται μερικές φορές μέ φουρνικό τό μεσαῖο τμήμα τοῦ νάρθηκα¹⁶. Οἱ διασταυρούμενες ἄτεχνες νευρώσεις ὑποδηλώνουν ὅτι οἱ κτίστες προσάθησαν νά μιμηθοῦν σταυροθόλιο.

Ἡ ἀψίδα εἶναι, ὅπως εἶδαμε, καμπύλη. Ἡ μορφή αὐτή ἀποτελεῖ τόν κανόνα στήν Νότιο καί Δυτική Ἑλλάδα μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 10ου αἰ., ἀπαντᾷ ὅμως καί ἀργότερα, ἰδίως ὅταν ἡ ἀψίδα εἶναι κτισμένη μέ ἀργούς λίθους¹⁷.

Τά παράθυρα τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τοῦ Δράκου εἶναι τοξωτά, ὅπως κατά κανόνα συμβαίνει στήν βυζαντινή ἀρχιτεκτονική. Μέ πλίνθους εἶναι κτισμένα ὄχι μόνο τά τόξα ἀλλά καί οἱ σταθμοί. Ἡ μορφή αὐτή ἐμφανίζεται στήν Κάτω Ἑλλάδα τήν δεύτερη πενηνταετία τοῦ 10ου αἰ. στά παράθυρα τοῦ νοτίου σκέλους τῆς Παναγίας τοῦ Ὁσίου Λουκά¹⁸, ἀπαντᾷ τήν ἐπόμενη πενηνταετία σέ λίγα παραδείγματα — ὅπως ὁ Ἅγιος Νικόλαος τῆς Αὐλίδος¹⁹ καί τό καθολικό τοῦ Ὁσίου Λουκά²⁰ — καί ἐπικρατεῖ ἀπό τά μέσα τοῦ 11ου αἰ.²¹ Οἱ λοβοί τῶν διλόβων παραθύρων δέν ἐγγράφο-

10. Στά παραδείγματα πού ἔχω ἀριθμήσει ἄλλοῦ (Βοκοτοπούλου, Ἀρχιτεκτονική, σ. 109) ἄς προστεθοῦν τό καθολικό τῆς μονῆς Μυριοκεφάλων (Γ. Ἀντουράκη, Αἱ μοναί Μυριοκεφάλων καί Ρουστίκων Κρήτης μετά τῶν παρεκκλησιῶν αὐτῶν, Ἀθήνα 1977, σ. 79, 87, σχέδ. 6, πίν. 14-15), ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Παύλου στήν Ἁγία Ρουμέλη (Κ. Λασσιθιωτάκη, Ἐκκλησίες τῆς Δυτικῆς Κρήτης, ΚρητΧρον ΚΓ' (1971), σ. 101-105, σχέδ. 102) καί ὁ "Αἱ Κυρ-Γιάννης Ἀλικιανοῦ, ὅπου ὅμως ἀνοίγεται μία μόνο κόγχη στό Β. σκέλος ("Α. Ὁρλάνδου, Δύο βυζαντινά μνημεῖα τῆς Δυτικῆς Κρήτης, ΑΒΜΕ Η' (1955-56), σ. 176, εἰκ. 30).

11. Ἄ. Ὁρλάνδος, ΕΜΜΕ, Γ', σ. 207, εἰκ. 276 ("Ἅγιος Νικόλαος στήν Πέτρα Βαρυμπόμπης).

12. Πρβλ. ἄλλωστε ἀνάλογα διακοσμητικά κογχάρια σέ ναούς μέ πλάγιες κόγχες, ὅπως ὁ Ἅγιος Νικόλαος τῆς Αὐλίδος, τό καθολικό τῆς μονῆς Λευκῶν στό Αὐλωνάρι, ὁ Ἅγιος Δημήτριος τῆς Λομπάρδας καί ὁ Ἅγιος Νικόλαος στήν θέση Κόντρα τοῦ Κορωπίου (Χ. Μπούρας, ΔΧΑΕ, περ. Δ' τ. Δ' (1964-65), σ. 234, εἰκ. 3-4. Ἄ. Ὁρλάνδου, ΑΒΜΕ Α' (1935), σ. 52, εἰκ. 10 καί σ. 111, εἰκ. 5. Χ. Μπούρας - Ἄ. Καλογεροπούλου - Ρ. Ἀνδρεάδη, Ἐκκλησίες τῆς Ἀττικῆς, Ἀθήνα 1969, σ. 92, σχέδ. XI, σ. 100, καί σ. 86, σχέδ. VIII, σ. 97). Ἡ ἄποψη τοῦ Ὁρλάνδου γιά τήν τέλεση χωριστῆς λειτουργίας γιά τό ὀρθόδοξο καί τό δυτικό δόγμα φαίνεται νά εὐσταθεῖ στήν περίπτωση τῆς κόγχης τοῦ Β. σκέλους τῆς Παναγίας στό Καινούργιο τῆς Πάρου, διότι ὑπάρχει δίπλα τῆς κογχάρια πού πιθανότατα χρησίμευε ὡς πρόθεση ("Α. Ὁρλάνδου, Οἱ μεταβυζαντινοί ναοί τῆς Πάρου, ΑΒΜΕ Θ' (1961), σ. 152-153, εἰκ. 63).

13. Βοκοτοπούλου, Ἀρχιτεκτονική, σ. 156-157. D. Hayer, Saint-Georges près de Skala (Laconie), ΔΧΑΕ, περ. Δ' τ. ΙΒ' (1984), σ. 283-284.

14. Ὅπως στόν Ἅγιο Μάρκο τοῦ Rossano καί τήν Καθολική τοῦ Stilo στήν Καλαβρία (H. Teodoro, Les églises à cinq coupoles en Calabre, Ephemeris Dacoromana IV (1930), σ. 172-173, στόν Ἅγιο Παντελεήμονα τοῦ Νέρεζι, στούς γωνιαίους τρουλλίσκους τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων Θεσσαλονίκης (βλ. προχείρως C. Mango, Byzantine Architecture, Νέα Ὑόρκη 1976, εἰκ. 302, 303, 334), στούς τρουλλίσκους τῆς Παρηγορήτισσας στήν Ἄρτα ("Α. Ὁρλάνδου, Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης, Ἀθήνα 1963, εἰκ. 17, 20-22) καί σέ μερικούς κρητικούς ναούς (G. Gerola, Monumenti veneti nell'isola di Creta, II, Venezia 1908, εἰκ. 190, 195, 228, 280).

15. Ἄ. Ὁρλάνδος, ΕΜΜΕ, Γ', σ. 195, εἰκ. 260.

16. Ὅπως, π.χ., στήν Ἁγία Τριάδα τοῦ Βερατίου (A. Meksi, Les trois églises byzantines de Berat, Monumentet 4 (1972), σ. 98, εἰκ. 9, πίν. IV), τόν Ἅγιο Πέτρο στό Καλύβια Κουβαρά τῆς Ἀττικῆς (N. Coumbaraki-Pansélinou, Saint-Pierre de Kalyvia-Kouvara et la chapelle de la Vierge de Mérenta, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 40, εἰκ. 1) καί τόν "Αἱ Κυρ-Γιάννη Ἀλικιανοῦ στήν Κρήτη ("Α. Ὁρλάνδου, ΑΒΜΕ Η' (1955-56), σ. 183, εἰκ. 36).

17. Μ. Σωτηρίου, Ὁ ναός τῆς Σκριποῦς Βοιωτίας, ΑΕ 1931, σ. 131-132. Ἄ. Ὁρλάνδου, Ἄγνωστος βυζαντινός ναός τῆς Λακωνίας, Ἑλληνικά 15 (1957), σ. 93. Βοκοτοπούλου, Ἀρχιτεκτονική, σ. 151.

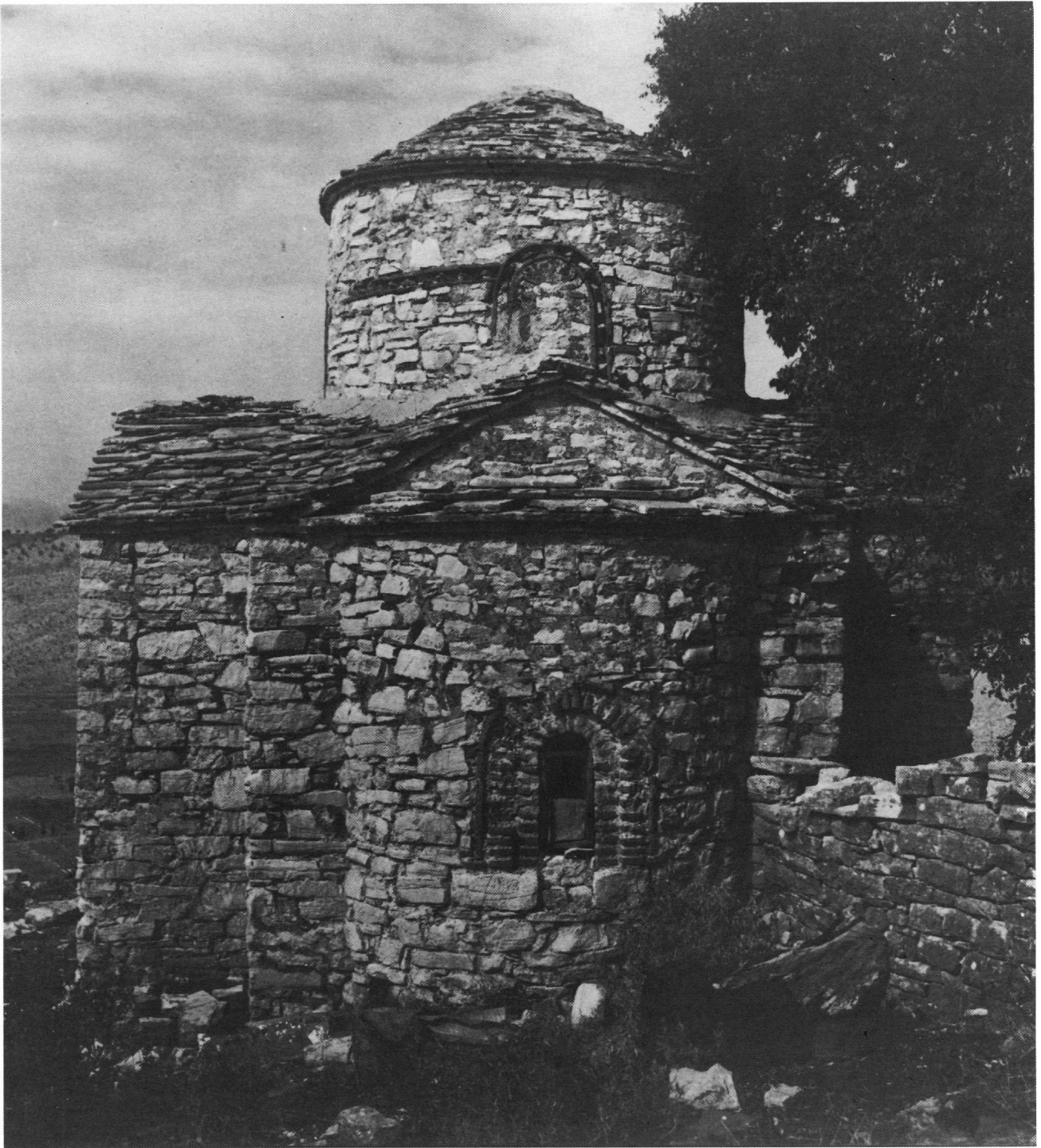
18. R. W. Schultz - S. H. Barnsley, The Monastery of Saint Luke of Stiris, in Phocis, London 1901, πίν. 10.

19. Χ. Μπούρας, Συμπληρωματικά στοιχεία γιά ἕνα κατεστραμμένο ναό τῆς Βοιωτίας, ΔΧΑΕ, περ. Δ' τ. Δ' (1964-65), σ. 240, εἰκ. 5, πίν. 43.2, 44. Ὁ Καθ. Μπούρας εἶχε χρονολογήσει τόν Ἅγιο Νικόλαο στά τέλη τοῦ 10ου αἰ. Στοιχεῖα, ὥστόσο, ὅπως οἱ πλίνθινοι σταθμοί καί τά τεταρτοκυκλικά ἀψιδώματα τῶν παραθύρων, δικαιολογοῦν χρονολόγηση ὀψιμότερη κατά μερικές δεκαετίες.

20. Schultz - Barnsley, ὁ.π., πίν. 6, 7.

21. Π. Α. Βοκοτοπούλου, Ἅγιος Δημήτριος Ἡλίδος, ΑΔ 24 (1969), Α', σ. 208. Τοῦ ἰδίου, Ἀρχιτεκτονική, σ. 164.

9. Βλ. σχετικά Βοκοτοπούλου, Ἀρχιτεκτονική, σ. 107-109, καί Β. Κατσαροῦ, Ὁ ναός τῶν Ἁγίων Θεοδώρων τῆς αἰτωλικῆς Σταμνᾶς καί ὁ «ἀνεικονικός» του διάκοσμος, Ἀφιέρωμα στή μνήμη Στυλιανοῦ Πελεκανίδη, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 117-133, ὅπου καί ἡ προγενέστερη βιβλιογραφία.

Είκ. 4. Άμπέλια Άρτης, Άγία Παρασκευή τοῦ Δράκου. Άνατολική ὄψη.

Εἰκ. 5. Ἄμπελια Ἄρτης. Ἁγία Παρασκευή τοῦ Δράκου. Νότια ὄψη.

νται σέ τόξο. Ἡ ἀπλή αὐτή μορφή κυριαρχεῖ μέχρι τῶν μέσων περίπου τοῦ 11ου αἰ. Τά δίλοβα ἢ τρίλοβα παράθυρα, ὅπου οἱ λοβοί περιβάλλονται ἀπό τοξωτό πλαίσιο, ἐμφανίζονται γιά πρώτη φορά στόν τροῦλλο τῆς Παναγίας τοῦ Ὁσίου Λουκά, ἀπαντοῦν ὅλο καί συχνότερα τόν 11ο αἰ. καί κυριαρχοῦν τόν 12ο, χωρίς ὡστόσο νά πάψουν νά κατασκευάζονται παράλληλα καί παράθυρα μέ τούς λοβούς ἐλευθέρους²². Ὁ χωρισμός τῶν λοβῶν τῶν παραθύρων μέ πλινθίνους πεσσίσκους ἀπαντᾷ σέ κτίρια τῆς πρώτης χιλιετίας ἀλλά καί σέ ναούς τῆς ἐλλαδικῆς σχολῆς — ἄν καί γίνεται ἐκεῖ εὐρεία χρήση μαρμαρίνων μελῶν—, καί μάλιστα σέ μερικά μνημεῖα, ὅπως ὁ Σωτήρ στήν Ἄμφισσα, ὁ Ἅγιος Γεώργιος Λουκισίων ἢ ὁ ἐξωνάρθηκας τοῦ καθολικοῦ τοῦ Ὁσίου Λουκά, ὅπου δέν ὑπῆρχε δυσκολία στήν προμήθεια μαρμάρου²³. Οἱ ποδιές εἶναι κτισμένες μέ κοινή τοιχοποιία, ἐνῶ στήν ἐλλαδική σχολή εἶναι συνήθως μαρμαρίνες.

Τά τεταρτοκυκλικά ἀψιδώματα πού πλαισιώνουν τά δίλοβα παράθυρα μαρτυροῦνται γιά πρώτη φορά τό δεύτερο τέταρτο τοῦ 11ου αἰ. στήν Σωτήρα Λυκοδήμου καί γνωρίζουν μεγάλη διάδοση στήν ἐλλαδική σχολή, καί ἀργότερα στήν ἀρχιτεκτονική τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, σέ ἐπηρεασμένους ἀπό τό Δεσποτάτο ναούς τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καί σέ παλαιολόγια κτίσματα τῆς Λακωνίας²⁴. Στά πρώιμα παραδείγματα ἔχουν μορφή τεταρτοκυκλίου, ὅπως στήν Ἁγία Παρασκευή τοῦ Δράκου, ἐνῶ ἀργότερα κατασκευάζονται ὀρθογώνια μέ τεταρτοκυκλική ἀπόληξη. Ὁμοιότητα μέ τά πλευρικά ἀψιδώματα τοῦ μνημείου πού ἐξετάζομε παρουσιάζουν τά ἀντίστοιχα στοιχεῖα ἐλλαδικῶν ναῶν τοῦ 11ου κυρίως αἰ., ὅπως τῆς Σωτήρας Λυκοδήμου, τοῦ Ἁγίου Πέτρου κοντά στόν Πύργο τοῦ Διροῦ, τῶν Ἁγίων Θεοδώρων Ἀθηνῶν, τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου Μπάμπακα, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Λουκισίων²⁵. Τά ἀψιδώματα τοῦ Ἁγίου Νικολάου Αὐλίδος καί τῆς

Εικ. 6. Ἀμπέλια Ἄρτης. Ἁγία Παρασκευή τοῦ Δράκου. Ἀπόψη ἀπό ΝΑ.

Καπνικαρέας εἶναι ἐλαφρῶς ὑπερυψωμένα²⁶. Τά πλίνθινα πλαίσια εἶναι συνήθως στά πρώιμα αὐτά παραδείγματα ἀπλά. Διπλά, ὅπως στήν Ἁγία Παρασκευή τοῦ Δράκου, εἶναι στόν Ἅγιο Νικόλαο Αὐλίδος, στήν Σωτήρα Λυκοδήμου καί στούς Ἁγίους Θεοδώρους Ἀθηνῶν.

Ὁ πλίνθινος διάκοσμος τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς περιορίζεται στίς ὀδοντωτές ταινίες πού πλαισιώνουν τά παράθυρα τοῦ τρούλλου καί τό τόξο τῆς δυτικῆς θύρας καί πού ζώνουν τό νότιο, τό δυτικό καί τό βόρειο σκέλος τοῦ σταυροῦ καί τόν τρούλλο. Οἱ ὀδοντωτές ταινίες, πού ἐμφανίζονται τό τρίτο τέταρτο τοῦ 9ου αἰ. στήν Σκριποῦ, ἀποτελοῦν τό κυριότερο στοιχεῖο τοῦ πλινθίνου διακόσμου στά ἑλλαδικά μνημεῖα τῆς μέσης καί ὑστερας βυζαντινῆς περιόδου²⁷. Μία ὀδοντωτή ταινία περιγράφει τόν ναό καί τόν τρούλλο σέ μερικά ὄψιμα μνημεῖα τοῦ 10ου αἰ., ὅπως ἡ Παλαιά Ἐπισκοπή τῆς Τεγέας καί ὁ Ἅγιος Γεώργιος τῆς Σκάλας,

22. H. Megaw, *The Chronology of some Middle-Byzantine Churches*, BSA XXXII (1931-32) (ἐφεξῆς Megaw, *Chronology*), σ. 121-122. Π. Λ. Βοκοτοπούλου, *Περί τήν χρονολόγησιν τοῦ ἐν Κερκύρα ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἰάσωνος καί Σωσιπάτρου*, ΔΧΑΕ, περ. Δ' τ. Ε' (1966-69), σ. 163. Γ. Βελένη, Ἑρμηνεία τοῦ ἐξωτερικοῦ διακόσμου στή βυζαντινῆ ἀρχιτεκτονική, Θεσσαλονίκη 1984 (ἐφεξῆς Βελένη, Ἑρμηνεία), σ. 113-121. Κατά τόν Βελένη, σ. 121, τό ἐγγεγραμμένο δίλοβο παράθυρο ἐμφανίζεται στίς δυτικές ἐπαρχίες τοῦ Βυζαντίου στά τέλη τοῦ 12ου ἢ τό πολύ στίς ἀρχές τοῦ 13ου αἰ.

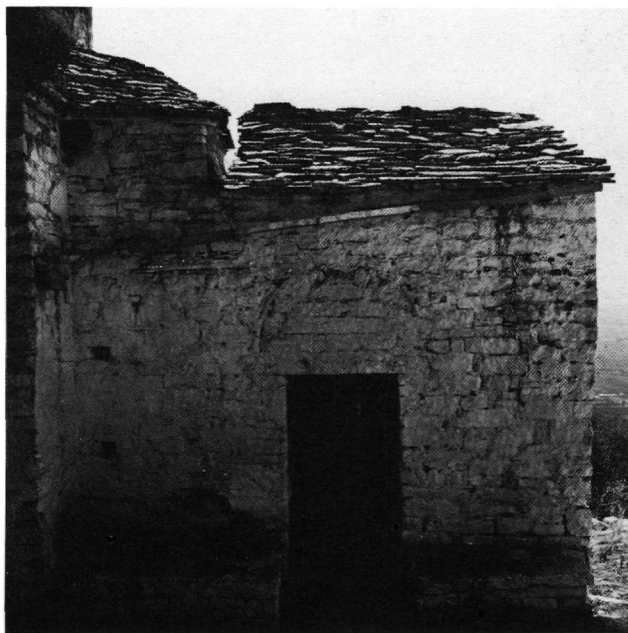
23. Βοκοτοπούλου, Ἀρχιτεκτονική, σ. 167.

24. G. Millet, *L'école grecque dans l'architecture byzantine*, Paris 1916, σ. 207-213. Megaw, *Chronology*, σ. 126-128. Βελένη, Ἑρμηνεία, σ. 262-274.

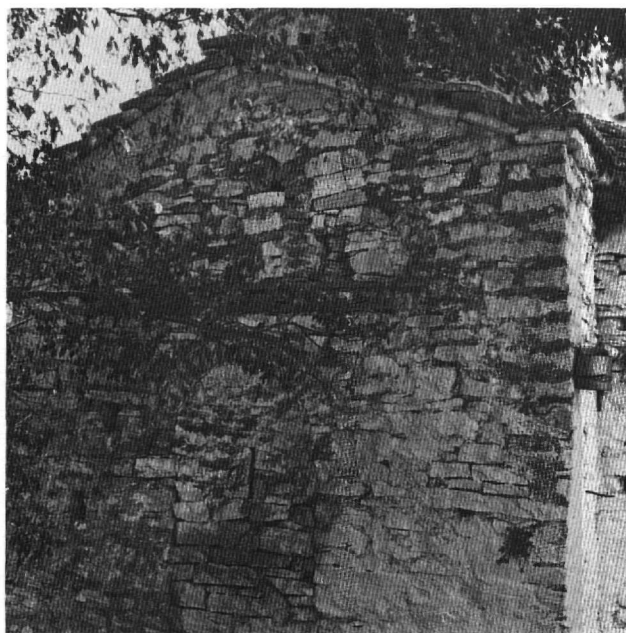
25. Βελένη, Ἑρμηνεία, πίν. 87α, 89, 90β, 88α. Megaw, *Chronology*, πίν. 27.3, 31.3. Τεταρτοκυκλική μορφή ἔχουν τά ἀψιδώματα καί σέ μερικούς ναούς πού τοποθετοῦνται στόν 12ο αἰ., ὅπως ἡ Ἁγία Βαρβάρα Ἐρήμου (Βελένη, Ἑρμηνεία, πίν. 65).

26. Μπούρας, ὀ.π. (ὑποσημ. 19), σ. 242, εἰκ. 5, πίν. 44. Megaw, *Chronology*, πίν. 31.1, 2. Βελένη, Ἑρμηνεία, πίν. 87β.

27. Millet, ὀ.π., σ. 264-265, 268-279. Megaw, *Chronology*, σ. 116-

Είκ. 7. Ἀμπέλια Ἄρτης. Ἁγία Παρασκευή τοῦ Δράκου. Βόρεια ὄψη τοῦ νάρθηκα.

Είκ. 8. Ἀμπέλια Ἄρτης. Ἁγία Παρασκευή τοῦ Δράκου. Τό βόρειο σκέλος τοῦ σταυροῦ.

καθώς καί σέ πολλούς ἑλλαδικούς ναούς τοῦ 11ου κυρίως αἰ., ὅπως ἡ Σωτήρα Λυκοδήμου, ἡ Κοίμηση στοῦ Στεῖρη τῆς Κορινθίας, ὁ Ἅγιος Νικόλαος Αὐλίδος, ἡ Καπνικαρέα καί οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι Ἀθηνῶν.

Ἡ ἀργολιθοδομή μέ πρόσμειξη πλίνθων στούς ἀρμούς χρησιμοποιήθηκε ἀπό τούς παλαιοχριστιανικούς χρόνους μέχρι τήν Τουρκοκρατία σέ κτίρια ὅπου ἡ τοιχοποιία ἐπρόκειτο νά σκεπασθεῖ μέ κονίαμα καί σέ κατασκευές χωρίς ἰδιαίτερες προθέσεις. Οἱ θόλοι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς εἶναι ἐπίσης κτισμένοι μέ πέτρες καί λίγα τοῦβλα, ἐνῶ στήν ἑλλαδική σχολή χρησιμοποιοῦνται συνήθως μόνο τοῦβλα²⁸. Ἡ περιορισμένη χρήση πλίνθων στήν κατασκευή τῶν τοίχων καί τῶν θόλων μαρτυρεῖ ὅτι δέν ἦταν εὐκόλα διαθέσιμες, ἐνῶ ἀντιθέτως οἱ κτίστες μπορούσαν νά προμηθευθοῦν ἐπί τόπου πέτρα σέ ἀπεριόριστες ποσότητες. Ἡ μεγάλη κλίση τῶν πλίνθων στά μέτωπα τῶν καμαρῶν καί τοῦ τεταρτοσφαιρίου τῆς ἀψίδας, πού διευκολύνει τήν κατασκευή τους, ἀπαντᾷ καί ἄλλοῦ, ὅπως στήν Ἁγία Τριάδα τοῦ Μαύρικα κοντά στό Ἀγρίνιο, τοῦ 10ου αἰ.²⁹.

Ἀπό τήν ἐξέταση τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τοῦ Δράκου προκύπτει ὅτι ὁ τύπος, τό σχῆμα τοῦ τρούλλου καί τῆς ἀψίδας καί ἡ τοιχοποιία δέν βοηθοῦν στήν χρονολόγηση τοῦ μνημείου. Οἱ ὀδοντωτές ταινίες πού ζώνουν τό κτίριο στό ὕψος τῆς ποδιάς τῶν διλόβων παραθύρων καί τόν τρούλλο στό

Είκ. 9. Ἀμπέλια Ἄρτης. Ἁγία Παρασκευή τοῦ Δράκου. Δυτική ὄψη τοῦ νάρθηκα.

ὕψος τῶν τόξων τῶν παραθύρων του ἀπαντοῦν τόσο σέ κτίσματα τοῦ 10ου αἰ., ὅσο καί στήν ἑλλαδική σχολή, κυρίως τόν 11ο αἰ. Τά δίλοβα παράθυρα ὅπου οἱ λοβοί εἶναι ἐλεύθεροι χαρακτηρίζουν πρῶιμα μνημεῖα, ἀπαντοῦν ὅμως καί ἀργότερα, παράλληλα πρός τά παράθυρα ὅπου οἱ λοβοί ἐγγράφονται σέ τόξο. Τά πλίνθινα πλαίσια τῶν παραθύρων πού κατεβαίνουν μέχρι τήν ποδιά ἐπικρατοῦν ἀπό τά μέσα τοῦ 11ου αἰ. Τό σχῆμα, τέλος, τῶν ἀψιδωμάτων πού πλαισιώνουν τά δίλοβα παράθυρα θυμίζει ἑλλαδικά παραδείγματα τῆς δευτέρας, τρίτης καί τέταρτης εἰκοσιπενταετίας τοῦ 11ου αἰ. Ἡ ἔλλειψη, ἐξ ἄλλου, τοῦ πλουσίου κεραμοπλαστικοῦ διακόσμου, πού ἀπαντᾷ κατά κανόνα στά κτίσματα τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, ὁδηγεῖ στοὺς πρό τοῦ 1204 χρόνους.

Πιθανότερη φαίνεται λοιπόν ἡ χρονολόγηση τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τοῦ Δράκου στήν δευτέρα πενηνταετία τοῦ 11ου αἰ., ἄν λάβομε ὑπ' ὄψιν ὅτι πρόκειται γιά ἀπόμερο οἰκοδόμημα, κτισμένο προφανῶς ἀπό ντόπιο συνεργεῖο, πού θά χρησιμοποίησε μέ κάποια καθυστέρηση, ἐν σχέσει πρός τά μεγάλα κέντρα, στοιχεία ὅπως οἱ πλίνθινοι σταθμοί καί ἰδίως τά τεταρτοκυκλικά ἀψιδώματα τῶν παραθύρων.

Εἰκ. 10. Ἀμπέλια Ἄρτης. Ἁγία Παρασκευή τοῦ Δράκου. Τό παράθυρο τῆς ἀψίδας.

Ἡ θέση τοῦ ναοῦ, σέ βραχώδη πλαγιά ὅπου δέν μαρτυρεῖται ἡ ὑπαρξη οἰκισμοῦ, δείχνει ὅτι θά κτίσθηκε ὡς καθολικό κάποιου μονυδρίου.

Λίγα εἶναι τά μνημεῖα τῆς Ἡπείρου καί τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος —πού κατά τήν μέση βυζαντινή περίοδο ἀπήρτιζαν τό θέμα Νικοπόλεως— τά ὅποια μποροῦν νά χρονολογηθοῦν στόν 11ο καί τόν 12ο αἰ.³⁰. Μερικά ἀπ' αὐτά πού βρίσκονται στήν Αἰτωλία —ὁ Ἅγιος Δημήτριος τῆς Βαράσοβας, τό καθολικό τῆς μονῆς Βαρνάκοβας, ἡ Ἁγία Σοφία τῆς Μόκιστας— ἀνήκουν στήν ἑλλαδική σχολή³¹. Σέ ἄλλα, ὅπως στό παλιό καθολικό τῆς μονῆς Μυρτιάς στήν Αἰτωλία, στόν κυρίως ναό τῆς Ἁγίας Θεοδώρας στήν Ἄρτα καί στήν Ἁγία Φωτεινή τῆς Φωτικῆς³², ἐπιβιώνουν οἱ τύποι, οἱ τρόποι δομήσεως καί οἱ μορφές τῆς προηγούμενης περιόδου, ἐπηρεασμένοι σέ μερικές περιπτώσεις ἀπό τήν ἀρχιτεκτονική τῶν γειτονικῶν περιοχῶν³³. Οἱ διαπιστώσεις αὐτές ἰσχύουν καί γιά τήν Ἁγία Παρασκευή. Ὁ τύπος, ἡ τοιχοδομία, ἡ μορφή τοῦ τρούλλου καί τῆς ἀψίδας, ὁ λιτός πλίνθινος διάκοσμος πού περιορίζεται σέ λίγες ὀδοντωτές ταινίες, συνδέουν ἄμεσα τήν ἐκκλησία αὐτή μέ τήν προελλαδική σχολή τοῦ 8ου-10ου αἰ., στήν ὅποια ὑπήγοντο ὄχι μόνο ἡ Ἡπειρος καί ἡ Δυτική Χέρσος Ἑλλάς, ἀλλά καί ἡ Ἀνατολική Στερεά καί ἡ Πελοπόννησος³⁴. Οἱ πλίνθινοι ὅμως σταθμοί καί τά τεταρτοκυκλικά πτερύγια τῶν παραθύρων πρέπει ν' ἀποδοθοῦν σέ ἐπίδραση τῆς ἑλλαδικῆς σχολῆς. Τό γόνιμο συνταίριασμα ντόπιων καί ἐπεισακτων στοιχείων θά ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τήν δημιουργία στήν Δυτική Ἑλλάδα, στίς ἀρχές τοῦ 13ου αἰ., τῆς σχολῆς τοῦ Δεσποτάτου, πού μᾶς κληροδότησε ἐντυπωσιακά μνημεῖα —ὅπως ἡ Κάτω Παναγιά, ἡ Παντάνασσα Φιλιπιάδος καί ἡ Παρηγορήτισσα—, χάρις στά ἄφθονα οἰκονομικά μέ-

117. Βοκοτόπουλος, ὁ.π. (ὑποσημ. 22), σ. 164. Βοκοτοπούλου, Ἄρχιτεκτονική, σ. 169-170.

28. Βοκοτοπούλου, Ἄρχιτεκτονική, σ. 147.

29. Αὐτ., σ. 147, πίν. 34β.

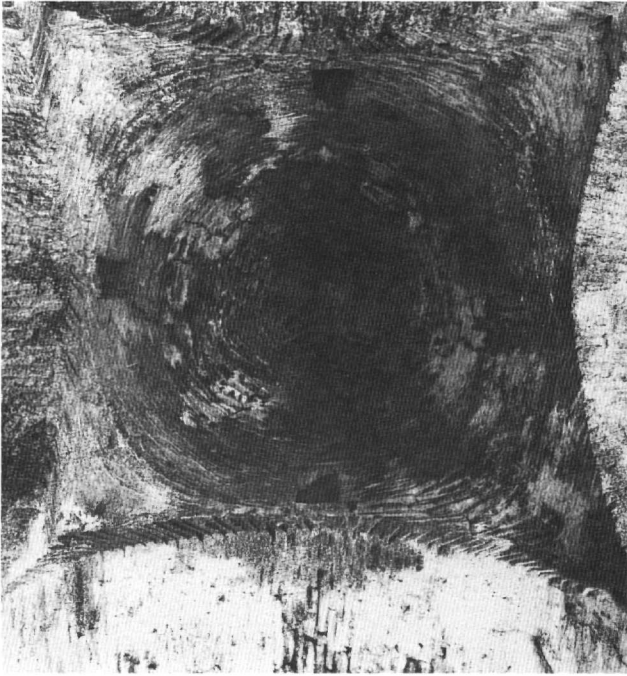
30. Βλ. αὐτ., σ. 209.

31. Ἄ. Ὁρλάνδου, Ὁ Ἅγ. Δημήτριος τῆς Βαράσοβας, *ABME A'* (1935), σ. 105-109, 117-120. Τοῦ ἰδίου, Ἡ μονή Βαρνάκοβας, Ἄθηναι 1922. Δ. Κωνσταντίου, Νεώτερα στοιχεία σέ βυζαντινοῦς ναοῦς τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, *ἩπειρΧρον* 23 (1981), σ. 270-275.

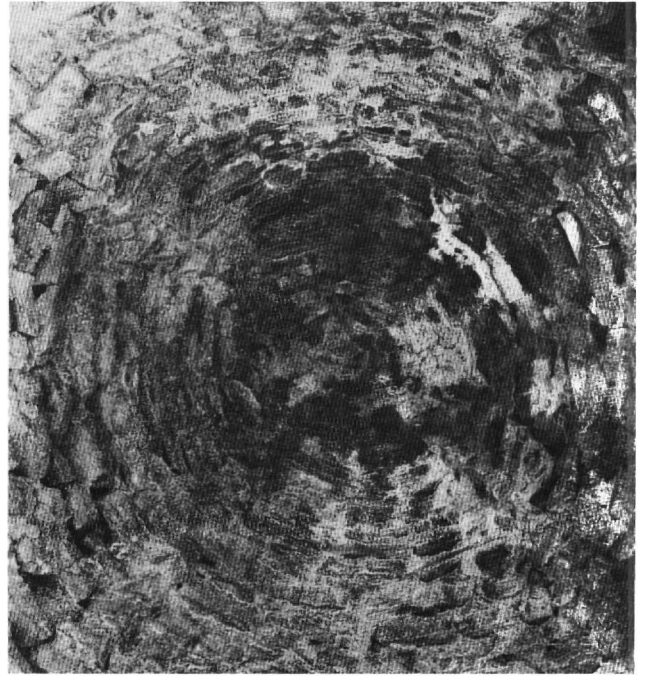
32. Ἄ. Ὁρλάνδου, Βυζαντινά μνημεῖα τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, *ABME Θ'* (1961), σ. 79-81. Τοῦ ἰδίου, Ἡ Ἁγία Θεοδώρα τῆς Ἄρτης, *ABME Β'* (1936), σ. 88-100. Ε. Τσιγαρίδας, Εἰδήσεις ἐκ Θεσπρωτίας, *AAA II, I* (1969), σ. 46.

33. Βλ. σχετικᾶ Βοκοτοπούλου, Ἄρχιτεκτονική, σ. 208-210.

34. Γιά τά χαρακτηριστικά τῆς σχολῆς αὐτῆς βλ. Βοκοτοπούλου, Ἄρχιτεκτονική, σ. 199-206.

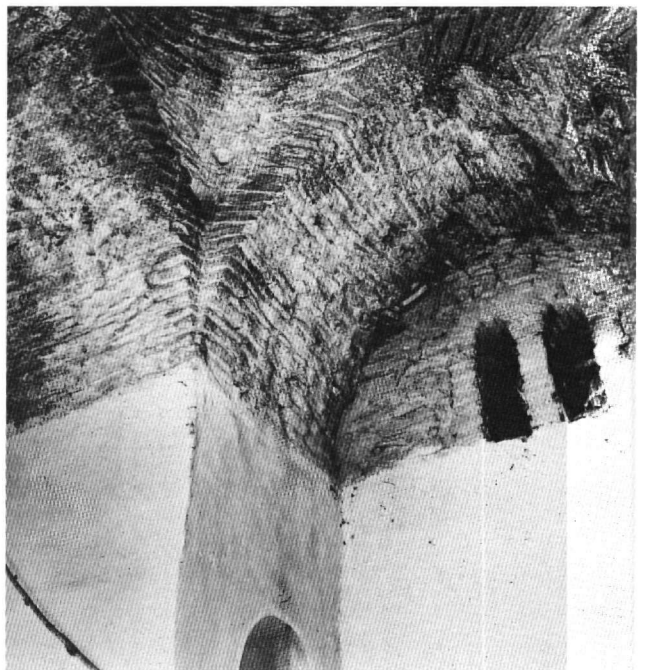
Είκ. 11. Ἀμπέλια Ἄρτης. Ἁγία Παρασκευή τοῦ Δράκου. Ἐνοψη τοῦ τρούλλου.

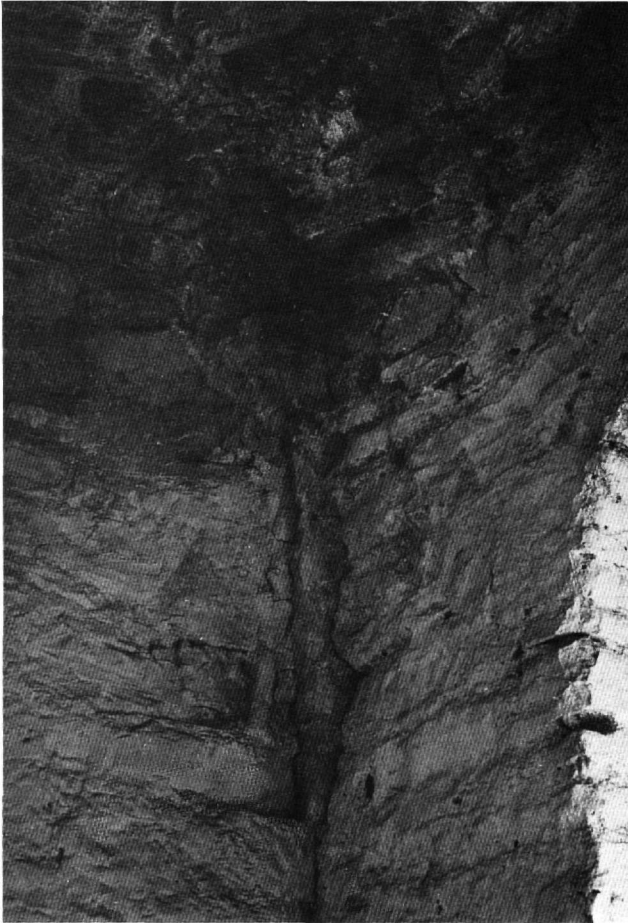
Είκ. 12. Ἀμπέλια Ἄρτης. Ἁγία Παρασκευή τοῦ Δράκου. Ἐνοψη τοῦ φουρνικοῦ τοῦ νάρθηκα.

Είκ. 13. Ἀμπέλια Ἄρτης. Ἁγία Παρασκευή τοῦ Δράκου. Ἡ καμάρα τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους καί τό τεταρτοσφαίριο τῆς ἀψίδας.

Είκ. 14. Ἀμπέλια Ἄρτης. Ἁγία Παρασκευή τοῦ Δράκου. Τό ΒΔ. λοφίο.

σα πού ἔθεσαν στήν διάθεση τῶν τεχνιτῶν οἱ δεσπότες Μιχαήλ ὁ Β΄ καί Νικηφόρος³⁵.

Τό ἐνδιαφέρον τοῦ ταπεινοῦ μνημείου πού μᾶς ἀπασχόλησε ἔγκειται στό ὅτι ἀνήκει στήν ὀλιγάριθμη ομάδα τῶν ἠπειρωτικῶν ναῶν τοῦ 11ου καί 12ου αἰ., πού γεφυρώνουν τό χάσμα ἀνάμεσα στίς ἐκκλησίες τοῦ 10ου αἰ. —ὅπως ὁ Ἅγιος Βασίλειος κοντά στήν Ἄρτα, ἡ βασιλική πού ἐνσωματώθηκε στήν Βλαχέρνα ἢ ἡ Παναγία τῆς Κορακονησίας— καί στά πολυάριθμα κτίσματα τῆς σχολῆς τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, καί δείχνουν πῶς ἡ τοπική ναοδομία ἐπηρεάσθηκε ὡς ἕνα βαθμό, κατά τήν μεταβατική αὐτή περίοδο, ἀπό τήν ἑλλαδική σχολή.

35. Γιά τήν ἀρχιτεκτονική τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου βλ. κυρίως Βοκοτοπούλου, Ἀρχιτεκτονική, σ. 210-212, καί Κ. Τσουρῆς, Ὁ κεραμοπλαστικός διάκοσμος τῶν ὑστεροβυζαντινῶν μνημείων τῆς Βορειοδυτικῆς Ἑλλάδος, Καβάλα 1988, σ. 207-227.

Εἶκ. 15. Ἄμπελια Ἄρτης. Ἅγια Παρασκευή τοῦ Δράκου. Ἡ γένεση τοῦ φουρνικοῦ στήν ΝΔ. γωνία τοῦ νάρθηκα.

P. L. Vocotopoulos

HAGIA PARASKEVI TΟΥ DRAKOU

The church of Hagia Paraskevi tou Drakou (St. Paraskevi of the Dragon) near the village of Ambelia, 11 km. NW of Arta, owes its name to a legend connected with the cave in front of which it is built. It is cross-shaped, measuring 10.85×6.70 m., with a circular dome, a single, semi-circular apse, and a narthex covered with a domical vault. It is the only example of its type, with conches decorating both the east and west walls of the transverse arm of the cross.

The windows have brick dressings. Those in the gables are bilobed, of the arcade type, with a brick pier between the lights. The two-light windows in the north and south gables, and the blind bilobed window in the west gable, are flanked by semi-arches. A dentil course surrounds the window arches in the dome and links their springings, while another probably encircled the

building, apart from the east arm, at the level of the sills of the two-light windows.

The masonry consists of roughly hewn blocks of limestone with very few bricks in the joints. Parts of the walls have been reconstructed. Both stone and brick are used in the vaults. The roof is covered with stone slabs. Hagia Paraskevi combines features both of the Pre-Helladic school, which flourished in south and west Greece in the 8th, 9th and 10th centuries, and of the Greek school, and it could be dated to the second half of the 11th century. It is one of the few monuments of western Greece which may be dated to the 11th or 12th centuries, bridging the gap between the churches of the Pre-Helladic school and the architecture of the Despotate of Epirus.